

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

טעה ולא הזכיר של שבת, יו"ט וראש חודש

(מ"ט א') יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל, ויתיב רב גידל קמיה דרב הונא, ויתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של שבת, אומר "ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית. ברוך מקדש השבת".
אמר ליה: מאן אמרה? רב.

הדר יתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של יום טוב (יעלה ויבוא), אומר "ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון. ברוך מקדש ישראל והזמנים".
אמר ליה: מאן אמרה? רב.

הדר יתיב וקאמר: טעה ולא הזכיר של ראש חודש (יעלה ויבוא), אומר "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון". ולא ידענא אי אמר בה (בראש חודש) שמחה ("לזכרון ולשמחה"), אי לא אמר בה שמחה. אי חתים בה (ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים), אי לא חתים בה. אי דידיה, אי דרביה.

(מ"ט ב') אמר רב מנשיא בר תחליפא אמר רב: לא שנו (שאומר "ברוך שנתן"), אלא שלא פתח בהטוב והמטיב. אבל פתח בהטוב והמטיב, חוזר לראש (ברכת המזון).

אמר רב אידי בר אבין אמר רב עמרם אמר רב נחמן אמר שמואל: טעה ולא הזכיר של ראש חודש, בתפילה מחזירין אותו, בברכת המזון אין מחזירין אותו.
(ומבאר) תפילה דחובה היא, מחזירין אותו. ברכת מזונא, דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל (שאינו חייב לאכול פת), אין מחזירין אותו.

אלא מעתה, שבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל, הכי נמי דאי טעי הדר?
(ומתרץ) אין (אם פתח בברכת הטוב והמטיב, ולא אמר ברוך שנתן וכו', חוזר).

שיטות הראשונים

ברוך שנתן שבתות למנוחה וכו': בגמרא מובא הנוסח בלא שם ומלכות, וכן דעת

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הראב"ד. ואילו **ברמב"ם** מוזכר שם רק בחתימה. ודעת **הרשב"א**, שאומרים בפתיחתה שם ומלכות "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות..." וחותמים בשם, "ברוך אתה ה' מקדש השבת", כשאר ברכות. וכן פסק **השו"ע**¹.

טעה בשבת וי"ט, ופתח בהטוב והמטיב, חוזר לראש: ביאר **באור זרוע** על פי הירושלמי, דכשפתח בהטוב והמטיב, הסיח דעתו (מברכה שלישית)².

להיכן חוזר: דעת **ראב"ד**, **רבנו יונה**, **הרוקח**, **ורשב"א**, שכיון שלא סיים ברכת הטוב והמטיב, חוזר לתחילת בונה ירושלים. דעת **רש"י**, **רמב"ם**, **רבי יהודה שירליאון**, **רא"ה**, **רא"ש**, **אור זרוע** ו**רבינו ירוחם**, שחוזר לתחילת ברכת המזון³. וכן פסק **השו"ע**^{4,5}.

טעם השיטות להיכן חוזר: דעת **ראב"ד**, שחוזר לראש ברכה שלישית, דלא גריעא ברכה רביעית, ממי שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו⁶. **ורש"י** כתב דחוזר לתחילת בהמ"ז, דבבהמ"ז ליכא עקירת רגליים, וסיום הברכה נחשב כעקירת רגליים. וכעין זה ביאר **הרא"ה** לפי שכבר גמר כל ברכות התורה ופתח בהטוב והמטיב, דסילק עצמו מברכות של תורה לברכה אחרת, והא חשיבא הפסקה לגמרי, ובעי חזרה לראש⁷. **והרא"ש** ביאר,

1. או"ח קפח.ו. כתב המשנ"ב (ס"ק טז), ואפילו אם ספק לו אם הזכיר או לא, תלינן דמסתמא בודאי לא הזכיר. מקורות - ראב"ד (הו"ד ברשב"א). רשב"א (מ"ט א', ד"ה ברוך). רמב"ם (הל' ברכות ב"ב).
2. כתב החיי אדם שפתח בהטוב והמטיב, היינו שאמר ברוך אתה ה' אמ"ה האל; אבל אם אמר רק בא"י אמ"ה, יסיים אשר נתן שבתות למנוחה וכו' ואח"כ יחזור ויאמר ברכת הטוב והמטיב. אבל הביה"ל (קפח.ו. ד"ה עד שהתחיל) כתב שמשאר האחרונים משמע דמשהתחיל ברכה זו, שוב אין תקנה וחוזר לראש. וכתב הביה"ל שכדבריהם משמע מהירושלמי שהובא באור זרוע, שכשפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש משום שניכר שהסיח דעתו, וא"כ מאי מהני שיגמור אשר נתן מנוחה, הרי עכ"פ כשאמר ברוך אתה ה', חשב אדעת ברכה רביעית, וממילא הסיח דעתו מברכה שלישית!
3. סברות מחלוקתם ראה בפיסקה להלן.
4. או"ח קפח.ו. מקורות - רמב"ם וראב"ד (הל' ברכות ב"ב), רבי יהודה שירליאון (מ"ט ב', ד"ה אבל). רא"ה (מ"ט א', ד"ה והני מילי). רא"ש (סי' כג). אור זרוע (ח"א, הל' סעודה, סי' ר). רבינו ירוחם (נתיב יב חלק יט). רבנו יונה (לו ב ברי"ף, ד"ה לאות). רוקח (הל' שבת, סי' נב). רשב"א (מ"ט ב', ד"ה לא שנו).
5. ואם נרדם בבהמ"ז ואינו יודע באיזה ברכה עומד, כתב בביה"ל (קפח.ו. ד"ה לחזור, על פי ברכי יוסף) שחוזר לראש בהמ"ז. אם לא שיודע בודאי שאמר איזה מהברכות, שאז אינו חוזר אלא למקום שמסתפק.
6. שאם טעה ולא הזכיר של ראש חודש בעבודה, אע"פ שסיים שים שלום חוזר לעבודה, ואינו חוזר לראש. הלכך הכא נמי פוסק וחוזר לתחלת בונה ירושלים.
7. וליכא לדמוייה כלל לההיא דלעיל (כ"ט ב') ברגיל לומר תחנונים אחר תפילתו, דחוזר לעבודה, ונימא דהכא נמי חוזר לנחמה, דלא דמו כלל, דרגיל לומר תחנונים כתפילה אריכתא דמיין. אבל כאן קבעו להפסיק ביניהן באמון,

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

דשאני תפילה, דג' ברכות אחרונות חשובות כברכה אחת⁸, וכן בהמ"ז נמי חשובות כולן כברכה אחת וצריך לחזור לראש⁹.

טעה ולא הזכיר יעלה ויבוא ביום טוב: אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה, בא"י מקדש ישראל והזמנים. כתב **הראב"ד** צריך לומר 'לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה'. וכן פסק השו"ע¹⁰.

האם יש לכל סעודות יום טוב דין אחד: דעת **רשב"א ותוספות** (סוכה) דהא דמחזירין אותו ביום טוב, הני מילי בליל ראשון של יום טוב, שבו חובת אכילת פת¹¹. **והרא"ש** הקשה¹², ומסקנתו **כר"י** דחייב אדם לאכול פת ביום טוב משום שמחה, משום חלקו חציו לאכילה (ביצה ט"ו ב'), ועיקר אכילה הוא לחם. וכן דעת **תוספות** (ברכות) **ור"ן**. וכן סתם השו"ע¹³.

ועשאוהו לנחמה סוף ברכותיו, ופתחו בה בברוך, עשאוהו כברכה בפני עצמה לגמרי.

8. שהרי אם טעה ולא הזכיר בשים שלום בספר חיים בעשרת ימי תשובה וכן וכתוב לחיים במודים לדברי רבינו יצחק דכתב למעלה (פ"א סי' ט"ז) דמחזירין אותו אינו חוזר לאותה ברכה שדילג בה אלא חוזר לתחלת רצה דהנך שלש חשובות כאחת לענין דילוג. רא"ש.

9. והמג"א (ס"ק ח) הוליד מדברי הרא"ש דין חדש, דהוא הדין בכל מקום שטעה (כגון שלא הזכיר ברית ותורה בברכת הארץ, או מלכות בית דוד בבונה ירושלים) דחוזר לראש בהמ"ז. והפמ"ג (קפת, א"א, סי' קפת, ס"ק ח) פקפק מאוד בדינו (שמא הטעם הוא כמש"כ רש"י, שאמנם שלוש ברכות אינן נחשבות כאחת, אלא שנחשב סיום הברכה כעקירת רגליים, ולדבריו, אם טעה באחת מהן וסיים אותה ברכה, יש לומר שחוזר רק לראש אותה ברכה). והסכים לדבריו הביה"ל (קפת, ד"ה לראש), עיי"ש בהרחבה.

10. או"ח קפת, ו. כתב המשנ"ב (ס"ק יט) שבראש השנה אומר: בא"י אמ"ה שנתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה, ודעת כנסת הגדולה והרבה אחרונים שחותם בה: בא"י מקדש ישראל ויום הזכרון. ודלא כמג"א הסובר שאינו חותם בה, כמו בראש חודש. עוד כתב, דביום הכיפורים לענין חולה שצריך לאכול בו וצריך לומר בו יעלה ויבוא, יש אומרים דצריך לומר ברוך שנתן ימים קדושים לישראל את יוה"כ"פ הזה בלי חתימה. ויש אומרים דבזה לא תקנו חכמים כלל נוסח ברכה להשלים הזכרת יעלה ויבוא, וכל שלא אמר במקומו, שוב אינו חוזר, וכן מסתברא.

11. הא כולהו שאר עונות דיום טוב ואפילו דיום טוב הראשון אין מחזירין אותו, דאי בעי לא אכיל פת.

12. דמשמע יום טוב דומיא דראש חודש; וראש חודש דוקא ביום, דאילו בלילה אפילו בתפילה אין מחזירין אותו (ברכות ל' ב').

13. או"ח קפת, ו. ולא חילק בין סעודת לילה הראשון לשאר לילות. וה'בן איש חי' (שנה א, פרשת חוקת, אות כא) כתב, שאף שכתבו הפוסקים שיחזור, מכל מקום כיון דיש אומרים דאין לחזור ביו"ט, קיי"ל סב"ל, ואינו חוזר, חוץ מליל א' דפסח, וליל א' דסוכות. מקורות - תוספות (סוכה כ"ז א', ד"ה אי). רשב"א (מ"ט ב', ד"ה תפילה). רא"ש (שלושה שאכלו, סי' כג). תוספות (ברכות מ"ט ב', ד"ה אי בעי). ר"ן (סוכה, פרק הישן, יב ב ברי"ף, ד"ה מתני' ר"א).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

טעה ולא הזכיר של ראש חודש האם חותם: הגמרא נשאת בספק. בה"ג, ראב"ן, ר"י, רא"ש, וריטב"א פסקו שיש לחתום מקדש ישראל וראשי חדשים, כתלמוד ירושלמי¹⁴. וכן כתבה הרוקח בחתימה בשם פסיקתא רבתי. ודעת רי"ף, רמב"ם, וראב"ה שאין לחתום בה. וכן פסק השו"ע¹⁵.

פתיחת הברכה בראש חודש: מראשונים רבים משמע שעכ"פ צריך לפתוח בשם ומלכות. וכל שכן לסיעת הראשונים הסוברים שאף חותמים בה. ומסתימת השו"ע¹⁶ משמע שאף בפתיחתה אין אומרים בשם ומלכות.

טעה בסעודת חול המועד: כתבו סמ"ג, ריטב"א, מאירי, וכלבו, דחולו של מועד דינו כראש חודש. וכמו שכתב רבינו ירוחם, דנראה מדברי הרמב"ם ורש"י שאע"פ שחייב לאכול בשבעת ימי החג י"ד סעודות, אחת ביום ואחת בלילה, יכול להשלימן בפירות. וכן פסק השו"ע¹⁷.

טעה בסעודה שלישית של שבת: כתב רשב"א שבסעודה שלישית, לדעת רבינו תם הסובר שאין צריך בה פת, אין מחזירין אותו. ולדעת הסוברים שאף היא צריכה פת¹⁸, מחזירין אותו. וכעין דבריו כתבו עוד ראשונים. והשו"ע¹⁹ פסק שאין מחזירין אותו.

14. אבל שמחה מסתברא שלא יאמר, דלא שייך שמחה בראש חודש. רא"ש.

15. או"ח קפחז. ומדברי הגר"א (ס"ק יד) נראה שסובר להלכה כירושלמי, ודלא כשו"ע. וכ"כ ב'פסקי הגר"א'. מקורות - ירושלמי (פ"ז ה"ה). פסיקתא רבתי (ריש פסיקתא א). רי"ף (לו א בדפיו). רמב"ם (הל' ברכות ב'ג). ראב"ה (ח"א ברכות סי' קלא; הו"ד בהגהות מיימוניות). הגהות מיימוניות (אות ז). הלכות גדולות (סי' ב, הל' קידוש והבדלה). ראב"ן (סי' קפו). ר"י (הו"ד ברא"ש). רא"ש (סי' כג). רוקח (הל' ראש חודש, סי' רכח). ירושלמי (הו"ד בראשונים).

16. או"ח קפחז. כן דייקו הברכי יוסף ועוד. וכן פסק כף החיים (ס"ק לא). אמנם המשנ"ב (ס"ק כה) פסק (על פי רוב הפוסקים) שצריך לומר שם ומלכות בפתיחתה (וק"ו לפי פסיקתא הגר"א בפיסקה לעיל, שגם החתימה בברכה). וכתב (בביה"ל ד"ה אומר) שכן מוכח מדברי רבי יהודה שירליאון (מ"ט א, ד"ה אי) שכתב בתוספותיו (על מה שאומרת הגמרא ולא ידענא אי חתים בה או לא) "דלא חשיבא הך ברכה אלא כמו ברכת הפירות וברכת המצוות, ואינה אלא הודאה בעלמא וזכרון המאורע". ומשמע דעכ"פ פותח בשם ומלכות. מקורות - ריא"ז (פ"ז, הל' א, סעי' יט). שיבולי הלקט (עניין ראש חודש, סי' קפב). רבינו ירוחם (נתיב יא ח"א).

17. או"ח קפחז. מקורות - רבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה, נתיב ח, ח"ב). ריטב"א (מ"ט ב, ד"ה ואמרינן). מאירי (ד"ה ואם לא). סמ"ג (עשין כז). כלבו (הל' ברכת המזון, סי' כה). רמב"ם (הל' סוכה וז, רש"י (סוכה כ"ז א, ד"ה במיני תרגימא).

18. וראה בהרחבה "נתיבי הלכה" שבת, פרק כל כתבי, קי"ז ב', סוגיית סעודות שבת.

19. או"ח קפחח. וביאר המשנ"ב (ס"ק לא), לפי שיש אומרים שסעודה שלישית אין צריך פת. ואף שאין דבריהם עיקר, כמו שפסק השו"ע (רצא"ה), מכל מקום יש לחוש לדבריהם שלא להיכנס לספק ברכה לבטלה. ובבן איש חי (א,

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

טעה בסעודה רביעית בשבת: כתבו **תוספות**, ומיהו אם אכל סעודה רביעית ושכח של שבת לא הזכיר, דודאי אי לא בעי לא אכיל הך סעודה רביעית כלל. ודעת הרא"ה שאפילו אכל מאה פעמים ביום, ולא הזכיר באחרונה, חוזר²⁰. וכן דעת רשב"ץ²¹.

חל ראש חודש בשבת, והזכיר של שבת, ולא של ראש חודש: דעת ראבי"ה, רשב"א, ורבינו יחיאל דכיון דלא סגי דלא אכיל, חוזר גם משום ראש חודש²². ודעת ה"ר יוסף שאין מחזירים אם פתח בהטוב והמטיב²³. וכן פסק השו"ע²⁴.

היה אוכל ויצאה שבת, האם אזלינן בתר התחלת הסעודה: דעת הרא"ה שאין לו להזכיר כלל של שבת בחול²⁵. וכן התחיל סעודת פורים ביום ונמשכה עד הלילה, אין אומרים על הניסים. ודעת מהר"ם שגם אם יצאה שבת, מזכיר של שבת בברכת המזון, שהכל

חוקת, כ) כתב דאע"ג דשורת הדין מחייבת דסב"ל ואינו חוזר, מכל מקום כיון שעל פי הסוד קי"ל דאין הפרש בחיובא בין סעודה ג' לבין שתי סעודות, דשום הם בחיוב, לכך צריך להורות דגם בסעודה שלישית חוזר. מקורות - תוספות (מ"ט ב', ד"ה אי). רשב"א (מ"ט ב', ד"ה תפילה). מרדכי (סי' קעו). ריטב"א (ד"ה ואמרין טעמא).

20. דטעמא דעיקר חזרה קאמרין משום דא סגי דלא אכיל פת בהאי יומא, ולא אמרין בהאי סעודתא אלא בהאי יומא. ומשום דהאי גברא לא סגי דלא אכיל פת בהאי יומא, איכא חיובא לחזור. והאי טעמא לכולהו סעודות. וגם זה ברור. רא"ה.

21. ולענין הלכה, המשנ"ב (קפת, ס"ק כו; ס"ק לא) כתב כדעת התוספות. וכתב המשנ"ב (ס"ק לא) ומכל מקום אם נזכר קודם שהתחיל ברכת הטוב והמטיב יאמר ברוך שנתן שבתות וכו' כמו שאומר בראש חודש, אע"פ שאין צריך אז פת כלל באותו יום. ובביה"ל (ד"ה דינה) ביאר דבסעודה שלישית אף חותם בברכה, כיון דמעיקר הדין חיובה דווקא בפת (או"ח רצאה). ור"ח בן עטר (בספרו 'ראשון לציון') דייק מהרמב"ם (הל' ברכות ב"ב) שאפילו אכל 4 סעודות חייב. וכתב בטעמו, כיון דנתחייב בהזכרת קדושת שבת בברכת המזון של סעודת שבת, הרי היא כמטבע ברכת המזון, והוי ליה כשאר דברים המעכבים בברכת המזון, דלא יצא אם לא אמרן. עיי"ש. מקורות - תוספות (מ"ט ב', ד"ה אי בעי). רא"ה (מ"ט א', ד"ה ולענין). רשב"ץ (ברכות מ"ט א', ד"ה ובין לדברי).

22. וראה משום יום שנתחייב בד' תפלות, הכי נמי כיון דסוף סוף לא סגי דלא אכיל, צריך לחזור ולברך.

23. אף על גב דהשתא לא סגי דלא אכיל, מכל מקום משום האי מיעוטא לא תיקנו להחזיר. וגם חיוב אכילה דהאי יומא משום שבת הוא. טור.

24. או"ח קפת, דספק ברכות להקל ב"י. מקורות - ראבי"ה (ברכות, סי' קלא). רשב"א (מ"ט ב', ד"ה שבתות). ה"ר יוסף ורבינו יחיאל (הו"ד בטור).

25. מידי דהוי אתפילת מנחה של שבת, שאם לא התפלל אותה מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול, כי אין להזכיר של שבת בחול, אע"פ שנתחייב תפילה זו בשבת. וכן בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהם היום, דקאמר רבי יוסי (פסחים ק"ב א') גמרו סעודתן כוס ראשון אומרים עליו ברכת המזון וכו', בתוספתא דברכות (פ"ה ה"ד) שונה בדברי רבי יוסי ומזכיר של שבת בברכת המזון, אע"ג דסעודת חול היתה כיון דמברך בשבת צריך להזכיר של שבת, הכי נמי אף על גב דסעודת שבת היתה כיון דמברך בחול לא יזכיר של שבת.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הולך אחר התחלת הסעודה²⁶. והוא הדין בראש חודש ופורים. וכן פסק השו"ע²⁷.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפח)

ה. בשבת אומר בפה רצה והחליצנו, ובראש חודש ויום טוב וחלו של מועד אומר: יעלה ויבא, ואם חל אחד מהם בשבת אומר: רצה והחליצנו, ואחר כך: יעלה ויבא, ואינו מזכיר של שבת ביעלה ויבא, ולא של יום טוב וחלו של מועד וראש חודש ברצה והחליצנו.

ו. טעה ולא הזכיר של שבת, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת; ואם טעה ולא הזכיר של יום טוב, אומר: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים;

ואם חל יום טוב בשבת, אומר: שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים.

וכל ברכות הללו בשם ומלכות. והא דסגי בהך ברכה, דוקא כשנזכר קדם שהתחיל הטוב והמטיב, אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, צריך לחזור לראש ברכת המזון.

ז. אם טעה ולא הזכיר בפה של ראש חודש, בין ביום בין בלילה, אומר: ברוך שנתן ראשי

26. כדאשכחן (ברכות כ"ז א') רב צלי של שבת במוצאי שבת. וכתב ב"י בשם תשובה אשכנזית (שו"ת מהרי"ל סי' נו) דלסברא זו לא תיקשי מתפילת מנחה דשבת דמייתי הרא"ש, דזמן תפילת מנחה עבר ואינו מתפלל במוצאי שבת אלא לתשלומין, האיך יתפלל של שבת?! ודינו להבדיל בראשונה; אבל ברכת המזון אתי על סעודה שסעד בשבת, וכיון דאכתי לא צלי ערבית של חול צריך להזכיר מעין המאורע בברכת המזון.

27. או"ח קפח, וכתב המשנ"ב (ס"ק לג) שאם חל ראש חודש במוצאי שבת, וגמר סעודתו מבעוד יום, יזכיר של שבת לבד. ואם אכל פת גם בלילה, ושניהם אי אפשר להזכיר דהוי תרתי דסתרי, יזכיר של ראש חודש. ויש אומרים שיזכיר גם רצה וגם יעלה ויבוא (וכן כשחל יו"ט במוצ"ש), דאזלינן בתר התחלת הסעודה, וגם בתר שעה שהוא מברך בו, ולא קפדינן במה שנראה כסותרים אהדדי, עיי"ש. מקורות - רא"ש (שו"ת, כלל כב, סי' ו). מהר"ם (הו"ד בהגהות מיימוניות). הגהות מיימוניות (הל' מגילה ב"ד, אות א).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

חדשים לעמו ישראל לזכרון, ואינו חותם בה, והוא שנוזכר קדם שהתחיל הטוב והמטיב; אבל אם לא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, אינו חוזר מפני שאינו חייב לאכל פת כדי שיתחייב לברך ברכת המזון; וחל המועד דינו כראש חדש. הגה: ואפשר דמכל מקום יש לאמרו בתוך שאר הרחמן, כמו שנתבאר לעיל סי' קפ"ז גבי על הנסים; ואולי יש לחלק כי ביעלה ויבא יש בו הזכרת שמות ואין לאמרו לבטלה, כן נראה לי וכן נוהגין. אם חל ראש חדש בשבת, והזכיר של שבת ולא הזכיר של ראש חדש, ולא נזכר עד שהתחיל הטוב והמטיב, אינו חוזר;

ואם שכח (גם) של שבת ונזכר קדם שהתחיל הטוב והמטיב, כולל ראש חדש עם שבת ואומר: שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון; ואם פתח בהטוב והמטיב, חוזר לראש ברכת המזון ומזכיר של שבת ושל ראש חדש; ויש מי שאומר שאם שכח של שבת וראש חדש ונזכר קדם שהתחיל הטוב והמטיב, אומר: שנתן שבתות למנוחה וראשי חדשים לזכרון, וחותרם בשל שבת ואינו חותרם בשל ראש חדש.

ח. סעדה שלישית בשבת, דינה כראש חדש.

ט. ג' שאכלו בשבתות ויום טוב, ושכחו להזכיר מעין המאדע והם צריכים לחזור לראש ברכת המזון, יברך כל אחד בפני עצמו, כי מידי זמון כבר יצאו.

י. הנה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בברכת המזון דאזלינן בתר התחלת הסעדה; והוא הדין לראש חדש ופורים וחנוכה.

שיעור אכילה שמזמנים עליה

(מ"ה א') (המשך משנה:) עד כמה מזמנין (כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בזימון. ונפקא מינה להוציאם ידי חובתם אם יתנו לו הכוס לברך)? (1) עד כזית. (2) רבי יהודה אומר: עד כביצה.

(מ"ט ב') ומבאר אביי דבקראי פליגי -

רבי מאיר סבר "ואכלת", זו אכילה. "ושבעת", זו שתייה. ואכילה (בכל מקום) בכזית.

ורבי יהודה סבר "ואכלת ושבעת", אכילה שיש בה שביעה. ואיזו זו? כביצה.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

גרסינן לעיל, בפרק היה קורא (כ' ב'):

דרש רב עוירא: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, כתוב בתורתך
"(כ"ה) אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֶדְנִי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא
פָּנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד"; והלא אתה נושא פנים לישראל, דכתיב: "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ
וְיִשֹּׁם לָךְ שָׁלוֹם"! אמר להם: וכי לא אשא פנים לישראל?! שכתבתי להם בתורה
"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד
כביצה!

שיטות הראשונים

שיעור אכילה שמזמנים עליה: פסקו כל הפוסקים כרבי מאיר, שמזמנים על מי שאכל
כזית פת ולמעלה²⁸. וכן פסק השו"ע²⁹.

שיעור המחייב ברכת המזון מן התורה: דעת ראב"ד, יראים, ראבי"ה, רמב"ן, ורשב"א,
שהוא כזית וכביצה. ודעת בה"ג, רש"י, רמב"ם, ר"ת, רבנו יונה, תוספות, רא"ש, רי"ד,
וריא"ז שרק כששבע מתחייב מן התורה, וכזית וכביצה הם שיעורים דרבנן³⁰. וכן פסק
השו"ע³¹.

28. משום דסתם מתניתין כותיה. ורבי יוחנן נמי קאי כותיה, דאכל זית מליח וברך עליו תחלה וסוף (לעיל ל"ח ב').
ולעיל (מ"ח ב') נמי אמרינן ולהוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן, דאלמא בכזית דגן חייב ברכה לעצמו,
והילכך מוציא את הרבים ידי חובתן. רשב"א.

29. או"ח קצו, ד. מקורות - ר"ח, בה"ג, ושאליות (ה"ד ברא"ש). רא"ש (סי' כד). רי"ף (לו ב בדפיו). רמב"ם (הל' ברכות ה, ח).
שאר ראשונים, ראה פסקה הבאה.

30. מדאמר לעיל (כ' ב') והם מדקדקין בעצמם עד כזית ועד כביצה, אלמא דהני שיעורי דרבנן נינהו. ואמרינן נמי לעיל
בההיא פירקא, כגון דאכל שיעורא דרבנן, ופירש רש"י דלא אכל אלא כזית. ואמרינן נמי בפ"ב דסוכה (כ"ו ב') דר'
צדוק אכל פחות מכביצה ולא בירך אחריו, והוא הדין פחות מכזית לר' מאיר; ואי כזית או כביצה הוי מן התורה,
ופחות משיעור זה אין צריך לברך, כדחזינן בעובדא דר' צדוק, א"כ במאי משכחת לה הא דאמרינן בפרק מי שמתו
דאכל שיעור דרבנן דחייב אדם לברך מדרבנן? והא דאמרינן לעיל (מ"ח א') להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית
דגן, לאו משום דכזית הוי שיעורא דאורייתא, דאפילו לא אכל כלל יכול להוציא המחויב מן התורה. רא"ש.

31. או"ח קפ"ב; קצו, ד. וכתב בבית"ל (קפ"ד, ד"ה בכזית), דאף לשיטת רוב הפוסקים דבעינן שביעה ממש, מכל מקום
בחולה או זקן או שכבר אכל מקודם, והוא שבע ע"י כזית או בכביצה, לכו"ע מחויב מן התורה לברך, כיון דמכל

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפד)

ו. שְׁעוֹר אֲכִילָה לְבִרְךָ עָלֶיָּה בְּרֶכֶת הַמִּזוֹן, בְּכַזִּית.

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפו)

ב. קָטַן חֵיב מִדְּרַבָּנָן, כְּדֵי לְחַנְכוֹ; וְהָיָא דְבֵן מְבָרַךְ לְאָבִיו, כְּשֶׁלֹּא אָכַל הָאָב כְּדֵי שְׂבִיעָה, שְׂאִינוּ חֵיב אֶלָּא מִדְּרַבָּנָן.

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קצו)

ד. אֵין מְזַמְּנִין עַל מִי שֶׁאָכַל פָּחוֹת מִכַּזִּית.

נוסח ברכת הזימון

(מ"ט ב') **משנה:** כיצד מזמנין? בשלושה אומר: נברך. בשלושה והוא, אומר: ברכו (שגם בלעדיו יש זימון). בעשרה אומר: נברך אלהינו, בעשרה והוא, אומר: ברכו.

(1) אחד עֶשְׂרֵה ואחד עשרה רבוא (מעשרה ומעלה, שראויים להזכיר השם, הנוסח שווה)³².

(דעה חולקת³³) (2) במאה הוא אומר: נברך ה' אלהינו (שמוסיף את שם ה'). במאה והוא, אומר: ברכו.

באלף הוא אומר: נברך לה' אלהינו אלהי ישראל. באלף והוא, אומר: ברכו.

מקום הוא שבע. עוד מביא פמ"ג, שכתב דמסתברא לו דבעינן שביעה מפת לבד, ורק אז חייב מן התורה (ואין כוונתו לאפוקי כשאוכל דבר ללפת הפת, שזה ודאי מצטרף, אלא כשאוכל שאר דברים בפני עצמם), עיי"ש. מקורות - בה"ג (הו"ד ביראים). רמב"ם (הל' ברכות א'). רש"י (מ"ח א', ד"ה עד שיאכל). רמב"ן (מלחמות, יב א ברי"ף). יראים (סי' רנג; הו"ד במדרכי). ראב"ה (ברכות, סי' קטט). רבינו תם (הו"ד ביראים ובמדרכי). מרדכי (פרק ז, סי' קעד). רשב"א מ"ח א' (ד"ה הא דאמרין איצטרופי וכו' כ' ב', ול"ח ב'). תוספות (מ"ח א', ד"ה עד). ראב"ד (הלכות ברכות הטו; כתוב שם, יב א ברי"ף, ד"ה ונשים בבהמ"ז). תוספות (מ"ט ב', ד"ה רבי מאיר). רא"ש (סי' כד). רי"ד (מ"ח ב', ד"ה אמר רב הונא). ריא"ז (פ"ז, הלכה ב, אות ח). וראה לעיל יותר באריכות, בסוגיא של חיוב נשים בברכת המזון, פרק שלישי, דף כ' ב'.

32. זו דעת רבי עקיבא, המובאת בהמשך המשנה.

33. זו דעת רבי יוסי הגלילי המובאת בהמשך המשנה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ברבוא אומר: נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו. ברבוא והוא, אומר: ברכו.

כענין שהוא מברך כך עונים אחריו: (כגון בריבוא, עונים) ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו.

רבי יוסי הגלילי אומר: לפי רוב הקהל הם מברכים, שנאמר "בְּמִקְהֵלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים ה' מִמָּקוֹר יִשְׂרָאֵל".

אמר רבי עקיבא: מה מצינו בבית הכנסת (בתפילה) אחד מרובים ואחד מועטים אומר "ברכו את ה'" (כך גם בברכת המזון, אין חילוק בין רבים למועטים).

(נ' א') (ומסיק) אמר רבא: הלכה כרבי עקיבא (שמעשרה ומעלה הנוסח שווה).

(מ"ט ב') (המשך משנה, ואינו נוגע לזימון): רבי ישמעאל אומר: ברכו את ה' (ומוסיפים) המבורך. ומסיק (נ' א'), דנהוג עלמא כרבי ישמעאל.

(מ"ט ב') אמר שמואל: לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל (ואע"פ שבארבעה רשאי לומר ברכו, עדיף שיאמר נברך, ואל יוציא עצמו מכלל המברכים).

(נ' א') **תניא** נמי הכי: בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך, והנקדנין (הדייקנים) תופסין אותו על כך (על שהוציא עצמו מן הכלל, וכשמואל). ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא, אם לאו. כיצד? רבי אומר: "ובטובו" הרי זה ת"ח. "ומטובו" הרי זה בור (שממעט תגמוליו של הקב"ה, שמשמע דבר מועט כדי חיים).

תניא: רבי אומר "בטובו חיינו", הרי זה ת"ח. "חיים" ("ובטובו חיים"), הרי זה בור (שמשמע אחרים, והוציא עצמו מן הכלל). אמר רבי יוחנן: "נברך שאכלנו משלו" הרי זה ת"ח. "למי שאכלנו משלו"³⁴ הרי זה בור.

34. משמע מרובים הן, זה זן את זה וזה זן את זה, ולפי דבריו מברך את בעל הבית. רש"י.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

נוסח הזימון בעשרה: כתבו **תוספות** 'נברך אלהינו' גרסינן. ולא גרסינן 'נברך לאלהינו' בלמ"ד. וכן מפורש בסדר רב עמרם³⁵. **והרמב"ם** כתב, "היו האוכלין מעשרה ולמעלה - מזמנין בשם. כיצד? המברך אומר "נברך לאלהינו שאכלנו משלך", והן עונין "ברוך אלהינו שאכלנו משלך ובטובו חיינו", והוא חוזר ואומר "ברוך אלהינו שאכלנו משלך ובטובו חיינו", ומתחיל ברכת המזון. **והשו"ע**³⁶ פסק כתוספות.

האם אומר המזמן ברכו או נברך: כתוב בברייתא והנקדנין תופסין אותו על כך. וכתב **הריטב"א**: דווקא נקדנין. אבל אחריני, לא. **והראב"ד** יליף מינה דנברך עדיף לגמרי.

טעו בזימון בעשרה ולא בירכו בשם: כתב **בארחות חיים** אם טעו המזמן בעשרה והעונים, ולא בירכו בשם, אין יכולים לחזור, דאין זימון למפרע. מיהו אם לא ענו אחריו, הם ודאי מזמנין עליו. ומסתברא דאף הוא מזמן, דאין זה כמי שבירך עד שיענו אחריו. וכן פסק **השו"ע**³⁷.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קצב)

א. היו המסבין ג', חייבים בזמון שאומר אחד מהם: נברך שאכלנו משלך, והם עונים ואומרים: ברוך שאכלנו משלך ובטובו חיינו, והוא חוזר ואומר: ברוך שאכלנו משלך ובטובו חיינו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם ה' את העולם וכו'; ואם הם ד' יכול לומר: ברכו שאכלנו משלך, אבל יותר טוב לומר נברך, שלא להוציא עצמו מן הכלל; ואם הם עשרה, צריך להזכיר את ה', שאומר: נברך אלהינו וכו', והם עונים ואומרים: ברוך אלהינו וכו'. ואין לומר נברך לאלהינו בלמ"ד. ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא, כך הם מברכים;

35. דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד, כמו שירו לה', הודו לה', גדלו לה'; וגבי ברכה אשכחן דכתיב ברכו את ה', ויברך דוד את ה', ברכה בלמ"ד לא אשכחן.

36. או"ח קצב, א. מקורות - תוספות (מ"ט ב', ד"ה נברך). סדר רב עמרם (ח"א סי' עז). רמב"ם (הל' ברכות ה, ד).

37. או"ח קצב, ב. מקורות - אורחות חיים (ה"ד בב"י).

בעזה ש"ת

כ"ו שבט תש"פ
מסכת: **ברכות** | פרק: **א'**
דף: **מ"ט**

נתיבי הלכה - הדף היומי

השתלשלות ההלכה מהדף
עד השולחן ערוך

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסנמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

וְכָל הַמִּשְׁנָה מִזֶּה הִנָּסַח, כְּגוֹן שְׂאוֹמֵר: נִבְרַךְ עַל הַמָּזוֹן שֶׁאֲכָלְנוּ, או שְׂאוֹמֵר: לְמִי
שֶׁאֲכָלְנוּ מִשְׁלוֹ, או שְׂאוֹמֵר בְּמָקוֹם וּבִטְוֵבוֹ מִטּוֹבוֹ, או בְּמָקוֹם חֲיִינוּ אוֹמֵר חַיִּים, הֲרִי
זֶה בּוֹר; וְכִשֶּׁהֶם עֲשָׂרָה, כִּיּוֹן שֶׁמִּזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם יָכוֹל לוֹמַר: נִבְרַךְ אֱלֹהֵינוּ עַל הַמָּזוֹן
שֶׁאֲכָלְנוּ מִשְׁלוֹ.

ב. אִם טָעָה הַמִּזְמֵן בְּעֲשָׂרָה וְהֶעֱוִי, וְלֹא הִזְכִּירוּ אֱלֹהֵינוּ, אֵין יְכוּלִים לַחֲזֹר; אֲבָל אִם
עָדִין לֹא עָנוּ אַחֲרָיו, יִחָזֵר וַיִּזְמֵן בַּשֵּׁם.